

תוכנית השלבים של יוסל (ג'ו) סלובו

יהונתן אלשך

עד לפני כשלושים שנה, התנועה הלאומית האפריקנרית הייתה התנועה הלאומית המוצלחת ביותר באפריקה שמדרום לסהרה. כיום, מה שנותר מהלאומיות האפריקנרית הוא בעיקר חורבות דועכות ורשת קהילות מהגרים שזוכרים ימים לבנים בגן עדן אפריקאי שאבד. מדוע, על אף היתרונות המכריעים שהחזיק המיעוט הלבן בשעה שהחל במשא ומתן על פירוק האפרטהייד, חתם פרדריק דה קלרק על הסכם שהתברר כגרוע כל כך מבחינת האינטרסים שלו? הימין הלבן בדרום אפריקה מצא את האשם בדמותו של מי שהיה בעיניו האיש הרע לכל אורך המאבק בשלטון האפרטהייד: יוסל (ג'ו) סלובו, היהודי הקומוניסט, המסית ומדיח את השחורים על מנת להביא למהפכה קומוניסטית בדרום אפריקה

ספטמבר 2023

שנות השמונים של המאה העשרים, רווחה בעולם הסברה שהלבנים בדרום אפריקה לא ירפו מהשלטון ולא יעניקו זכויות אזרח שוות לכלל האוכלוסיות במדינה בטרם יטבע משטר האפרטהייד בנהרות של דם. סירובם של הלבנים - בייחוד של האפריקנרים (Afrikaners), הלבנים דוברי האפריקאנס^[1] - להפוך בן לילה למיעוט זניח מבחינה אלקטורלית במולדתם היחידה אמנם לא זכה לגילויי תמיכה ואהדה פומביים במערב, אבל מעטים הכחישו שאפשר להבינו. אלא שבשנת 1989 התמוטט במפתיע המובן מאליו, ולכאורה פג תוקפן של הבחנות יסוד בין הסביר והבלתי סביר. על רקע אירועים כגון ניתוצה של חומת ברלין, מהפכת הקטיפה בצ'כוסלובקיה וסופם של ניקולאי ואלנה צ'אושסקו ברומניה, נבחר לנשיאות דרום אפריקה מי שעתיד להיות נשיאה הלבן האחרון, פרדריק דה קלרק. בשניים בפברואר 1990 הודיע דה קלרק בנאום היסטורי על שחרורו של נלסון מנדלה, שבמשך עשורים היה האסיר הפוליטי המפורסם בעולם, ועל פתיחתו של משא ומתן שכעבור ארבע שנים הוביל לבלתי ייאמן: היותו של מנדלה ראש ממשלתה הראשון של דרום אפריקה הדמוקרטית.

כ־85 אחוזים מבעלי זכות הבחירה בדרום אפריקה תחת משטר האפרטהייד (כולם לבנים, כמוֹבן) הצביעו במשאל העם שנערך ב־17 במרץ 1992, שבו נשאלו המצביעים אם הם תומכים בהמשך הרפורמה "שמטרתה משא ומתן על חוקה חדשה". רוב עצום של 69 אחוזים מהמצביעים ענה בחיוב - כ־62 אחוזים מקרב האפריקנרים וכ־70 אחוזים מקרב הלבנים דוברי האנגלית. מאחר שהמשא ומתן התקיים כאשר הלבנים עדיין מחזיקים למעשה בכל עמדות הכוח, ובהינתן התפרקותה של ברית המועצות ורוח ניצחון הליברליזם שנשבה באותם ימים, הסברה הרווחת הייתה שדה קלרק וצוות המשא ומתן שלו - כולם גברים אפריקנרים בעלי חינוך ורקע שמרני - ישמרו על האינטרסים הלבנים, ובראשם על האינטרסים האפריקנרים. ההנחה השלטת, שדה קלרק הזין בשורה של נאומים ומודעות בקמפיין שקדם למשאל העם, הייתה שהחוקה תגדיר את דרום אפריקה כפדרציה מסוג כזה או אחר ותעגן שורה של זכויות קולקטיביות (להבדיל מזכויות אזרח אינדיווידואליות בלבד). יתר על כן, הובטח שהחוקה תכלול זכות וטו למיעוט הלבן, שתגן על הלבנים מלהפוך בן לילה למיעוט זעיר וזניח פוליטי בארצם. ככל הנראה, רוב המצביעים לא העלו בדעתם שהם מצביעים בעד חוקה שבה הלבנים בדרום אפריקה ישיגו דרמטית פחות מכפי שקומץ הלבנים בזימבבואה (רוזזיה לשעבר) השיגו ב־1980 אחרי שהובסו במלחמה שנמשכה עשרות שנים.

כיום, כעבור שלושים שנה, הימין הלבן - ממשיך דרכם של 31 האחוזים שהצביעו נגד החוקה באותו משאל עם - רואה בדמוקרטיזציה של דרום אפריקה חורבן אפוקליפטי שהפך את דרום אפריקה לעוד מדינה אפריקאית כושלת, מדממת ומושחתת.^[2] מאחר שהימין הלבן מאמין בתוקף בעליונותו של האדם הלבן על פני האדם השחור, כיצד ייתכן שבעת המשא ומתן בין משטר האפרטהייד וה-ANC - הקונגרס הלאומי האפריקאי, מפלגתו של מנדלה ומפלגת השלטון בדרום אפריקה מאז 1994 - כשלו האפריקנרים כל כך, ולמעשה תומרנו לחתום על חורבנם בידי השחורים אף שהחזיקו בעמדת כוח מוחלטת? האשם נמצא להם בדמותו של מי שהיה בעיניהם האיש הרע לכל אורכו של המאבק בשלטון האפרטהייד: יוסל (ג'ו) סלובו, היהודי הקומוניסט, שכביכול הסית והדיח את השחורים על מנת להביא למהפכה קומוניסטית בדרום אפריקה ואחר כך באפריקה כולה.

מבחינת משטר האפרטהייד ותומכיו, האויב האמיתי מאמצע שנות השישים ועד ראשית המשא ומתן בשנות התשעים לא התגלם בדמותו של נלסון מנדלה (שהיה בכלא מאז 1963), כי אם בזו של ג'ו סלובו - ראש המפלגה הקומוניסטית הדרום-אפריקאית SACP ומפקד "חנית האומה", הזרוע הצבאית של ה-ANC (uMkhonto we Sizwe, MK). בשביל תומכי משטר האפרטהייד, הנאמנים לתפיסה הגזענית שראתה בשחורים ילדים תועים שמנוצלים ומתומרנים בידי הקומוניזם, המוח המרושע המושך בחוטים והאחראי על שורת פיגועים רצחניים בדרום אפריקה בשנות המאבק חייב היה להיות גבר לבן. כמו דמותו של עמנואל גולדשטיין ב־1984 של ג'ורג' אורוול, גם סלובו היה יהודי, ונוסף על כך קומוניסט מחמיר ונוקשה, אנטי-ציוני וכמובן אתיאיסט. לדידו של הימין הלבן, סלובו, שב־1963 נמלט אל הגלות בבריטניה, אנגולה, מוזמביק וזמביה והיה חלק מצוות המשא ומתן מטעם ה-ANC, היה בפועל האסטרטג המחושב וקר הרוח שהדריך את מנדלה ואת ה-ANC ותמרן את דה קלרק וצוות המשא ומתן שלו לחתום על הסכם גרוע הרבה יותר מכפי שהעלו בדעתם.

לעומת הנרטיב הרשמי, הממסגר את הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה כנס שבו הניצים הסכימו להפוך לשותפים בלי שאף צד יכריע את זולתו, הימין הלבן מתעקש שבפועל סלובו הצליח להוליך שולל את האפריקנרים, ואלה כלל לא הבחינו בתבוסתם המוחלטת. על פי הימין הלבן, סלובו, בפיקחותו חסרת המצפון והעכבות, רקם אל תוך ההסדרים החוקתיים שנחתמו מזימה מורכבת ושאפתנית שנועדה לוודא כי המהפכה הקומוניסטית, שהייתה ונותרה מטרתו היחידה, בוא תבוא. לטענתם, בניגוד לתוכנית המקורית שהתבססה על הכרעה צבאית של משטר האפרטהייד, סלובו בנה תוכנית חלופית מבוססת שלבים שראשיתה משא ומתן וסופה מהפכה. המהפכה תגיע רק עם השלמתם של כמה שלבי מעבר; העיקרי שבהם, שיימשך כמה עשורים, הוא השלב הדמוקרטי-בורגני שבו זכויות הרכוש יישמרו במלואן ודרום אפריקה תקיים כלכלת שוק חופשי. שלב זה נועד לטפח את תנאי היסוד הדרושים לניצחון סוציאליסטי אמיתי ובר קיימא.

הסיפור של הימין הלבן בדבר פיקחותו המנוולת של היהודי הקומוניסט, שזמם ותמרן בסתר את השחורים והאפריקנרים גם יחד כדי להביא כעבור עשורים למהפכה קומוניסטית, מצטייר כלא יותר מאשר עדות עגומה לסירובו של הימין הלבן להכיר בהשתנות הזמנים ולהתעקשותו להמשיך ולהיאבק בשדי העבר. הטענה כי סלובו שלט מאחורי הקלעים במתרחש והצליח בחשאי להציב את דרום אפריקה על נתיב שיוליך אותה אל היעד שראה בעיני רוחו נדמית מופרכת להפליא, במיוחד לאור התמוטטות הגוש המזרחי והתפוררותה של ברית המועצות, ועוד יותר מכך לאור השפעתו המכרעת של הניאו-ליברליזם על התפרקותו של האפרטהייד והדמוקרטיה שנוסדה תחתיו. על כן מפתיע כל כך כי אף שהמסגור הגזעני, האנטישמי והקונספירטורי הוא כמובן סילוף, סלובו אכן בנה ויישם את האסטרטגיה שהדריכה את ה-ANC במשא ומתן, ולפחות על פי דברים שכתב ופרסם - האסטרטגיה הזאת אכן תוכננה כך שתיבנה בשלבים ותוליך כעבור עשורים למהפכה סוציאליסטית בדרום אפריקה.

הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה בדרכי שלום - "הנס הדרום-אפריקאי" - נחגגה בשעתה כהישג מזהיר של קהיליית המצפון הבינלאומית, שיח זכויות האדם והצדק המאחה (restorative justice). האכזבה, כדרכה, לא איחרה לבוא. כיום איש אינו מביט דרומה אל כף התקווה הטובה כדי לקבל השראה או לחדש את האמונה ביכולתו של האדם לטוב פוליטי. הניכור כלפי הלך הרוח של שנות התשעים, שכיום הוא אולי עמוק במיוחד, מספק הזדמנות לעיין מחדש בסיפור הניצחון על משטר האפרטהייד בדרום אפריקה ובלקחיו.

להלן קווי המתאר לסיפורו של יוסל סלובו, היהודי של מנדלה, שכולם קראו לו ג'ו. ליתר דיוק זהו סיפור חורבנה של הלאומיות האפריקנרית שעליה התעקש סלובו, לא רק מתוך תאוות נקם ושנאה אלא גם משום שהבין את הקשר בין אפרטהייד ובין לאומיות מבוססת מיתוסים של עליונות גזעית ובחירה אלוהית. זהו סיפורה של אורתודוקסיה לניניסטית, של סבלנות מהפכנית, של קביעות אובייקט אידיאולוגית (ideological object permanency) של דור נפילים שאולי חלף לעד; סיפורו של מענטש ליטאי שגדל ביוהנסבורג והקדיש את חייו למהפכה, ושברחמי שמיים זכה ללכת לעולמו כשהוא חוזה במה שלרגע חולף הצטייר לו כראשית הגאולה.

עד לפני כשלושים שנה, עד ראשית שנות התשעים, התנועה הלאומית האפריקנית הייתה התנועה הלאומית המוצלחת ביותר באפריקה שמדרום לסהרה. האנשים שכינו עצמם אפריקנים היו צאצאיהם הלבנים של אוכלוסיות שוליים מצפון מערב אירופה (בעיקר מהולנד, פלנדריה, גרמניה וצרפת) שהובאו באמצע המאה השבע-עשרה לקצה הדרומי של אפריקה, אל כף התקווה הטובה, כדי לשרת את צורכי האימפריה הקולוניאלית ההולנדית. עודף הגברים בקרב המתיישבים הוביל עד מהרה להיווצרותה של אוכלוסייה מעורבת, על פי רוב בין אירופים ובני הקווי-סאן (Koi-San), האוכלוסייה הילידית בטריוורית הכף. בהדרגה נוצרה הבחנה הולכת ומחמירה בין האוכלוסייה שהוגדרה כלבנה ובין האוכלוסייה המעורבת שהוגדרה כצבעונית (colored). קריטריונים של הופעה חיצונית (צבע עור) וקריטריונים בירוקרטיים (היכולת להוכיח שאביך היה לבן ונשוי לאימך הלבנה) שימשו בערבוביה כדי להבחין בין האוכלוסיות. שפתה הרשמית של המושבה הייתה הולנדית, אבל בקרב צאצאי המתיישבים, לבנים וצבעוניים כאחד, התבסס דיאלקט מקומי שהלך והתרחק מההולנדית הרשמית ונודע בשם אפריקאנס (Afrikaans).

אחרי שבריטניה כבשה את מושבת הכף בראשית המאה התשע-עשרה, חלק מהלבנים דוברי האפריקאנס, שהיו מנוכרים מההגמוניה הבריטית וממורמרים על ביטול העבדות ב-1834, החליטו לנטוש את מושבת הכף ולצאת למסע נדודים צפונה, אל עומק הטריטוריה האפריקאית, ולהקים שם מדינה אפריקנית עצמאית או שתיים. בהיותם פרוטסטנטים אדוקים נשען עולם האסוציאציות שלהם על העלילה המקראית: הם ראו את עצמם כבני ישראל היוצאים ממצרים (כלומר מושבת הכף) ונמלטים מהשעבוד לפרעה (בריטניה), נודדים במדבר סיני (הטריטוריה הצפונית למושבת הכף), מגיעים לארץ המובטחת (הטריטוריות שבהן יוקמו מדינותיהם - הטרנסוואל ומדינת אורנג' החופשית) ומכחידים את שבעת עממי כנען (בני אומות הזולו, הקוסא, הסוטו והנדזלה). בשנים 1899-1902, במסגרת מה שכונה אז "המלחמה האנגלו-בורית השנייה", כבשה בריטניה והחריבה עד היסוד את הרפובליקות האפריקניות וכלאה את הנשים והילדים במחנות ריכוז, ובהם עשרות אלפים מצאו את מותם. המלחמה הסתיימה באיחוד הטריטוריה כולה למדינה דרום-אפריקאית בשליטה בריטית, והאפריקנים ששרדו, מוכי טראומה וחרדה קיומית, חישלו פרויקט פוליטי לאומי שביקש להפוך את המדינה הדרום-אפריקאית כולה למדינת הלאום האפריקנית. אמנם הם מעולם לא היו אפילו חמישים מכלל האוכלוסייה בטריווריה, אך הם נהנו מיתרון מספרי קטן על פני דוברי האנגלית הלבנים. ומאחר שראו בדרום אפריקה את ארצו של האדם הלבן, השאלה לדידם הייתה אם דרום אפריקה תהיה בשפתה ובתרבותה אנגלית או אפריקנית. בראשית המאה העשרים נראה שמדובר בפרויקט מופרך וחסר סיכוי, בהינתן עוצמתה הגלובלית של האימפריה הבריטית ועליבותם הנואשת של רוב האפריקנים; אך בתוך דור אחד קרם הפרויקט עור וגידים והפך למציאות. ב-26 במאי 1948 ניצחה המפלגה הלאומית NP בבחירות, ברוב זעום, והחלה לעצב את דרום אפריקה מחדש תחת הגמוניה לאומית אפריקנית.

כיום, לאחר 75 שנה, מה שנותר מהלאומיות האפריקנית הוא בעיקר חורבות דועכות ורשת קהילות מהגרים בצפון אמריקה, באוסטרליה ובאירופה שזוכרים ימים לבנים בגן עדן אפריקאי שאבד. למרות חוסנם המופלג של בניה, הפטריוטיות יראת השמיים שלהם, העובדה שהחזיקו אז בצבא ובמשטרה

החזקים באפריקה ויכולתם הכלכלית להמשיך ולשרוד עוד עשורים חרף הסנקציות והחרם הבינלאומי, הם ויתרו על השלטון בלי שבעצם הובסו. לכאורה הם עשו כן בידיעה גמורה שזהו צעד בלתי הפיך, שכן לבנים דוברי אפריקאנס לעולם לא יהיו יותר ממיעוט זניח אלקטורלית, כחמישה אחוזים מהאוכלוסייה. יתר על כן, האפריקנרים ויתרו על כל הסדר חוקתי שמכיר בזכויות קולקטיביות ושהיה עשוי לאפשר מידה כלשהי של אוטונומיה קהילתית והגנות על שפה ותרבות במסגרת פדרטיבית.

חורבנה של הלאומיות האפריקנרית בדרום אפריקה איננו תולדה של אלימות, בוודאי לא אלימות פיזית. היא גוועת מפני שמנגנון המדינה, שמאז 1948 היה אחראי להפקתה כתרבות הלאומית של דרום אפריקה, מפיק עכשיו תרבות לאומית אחרת. כך למשל מוסדות חינוך ותרבות מפוארים, שנבנו מאז ראשית המאה העשרים ובמהלכן של כמאה שנים ויצרו כמעט יש מאין תרבות לאומית משגשגת ששפתה אפריקאנס (חמש אוניברסיטאות מחקר שזוהי שפת ההוראה בהן, ספרות יפה, אמנויות, תיאטרון, עיתונות, רדיו, קולנוע, טלוויזיה, ספורט), הפכו כיום לדוברי אנגלית והם נדרשים יותר ויותר לזנוח ולמחוק את עברם האפריקנרי ולוודא שהם מעסיקים ואף משרתים אוכלוסיות באופן שמשקף את הפרופורציות הדמוגרפיות של האוכלוסייה בדרום אפריקה. נוסף על כך, לוח השנה הלאומי, שבימי האפרטהייד ציין אירועי מפתח מעברו של העם האפריקנרי (שרובם היו כמובן טרגדיות רצחניות מבחינת הרוב השחור), מבנה כעת זיכרון קולקטיבי מנקודת המבט השחורה, וזו הופכת בהדרגה מפורשת יותר ויותר בעוינותה למורשת האדם הלבן בדרום אפריקה. גם המוזיאונים, האנדרטאות ושמות המקומות והרחובות החלו להבנות לאומיות אחרת, כזאת שבה מקומו של הלבן מוטל בספק. ההגירה של כמעט מיליון וחצי לבנים (כשליש מכלל הלבנים במדינה כיום) החוצה מדרום אפריקה מאז סיום האפרטהייד תרמה ותורמת גם היא את חלקה.

בשל ההדרגתיות היחסית שבה שקעה הלאומיות האפריקנרית במשך שנות דור, ובשל היעדר האלימות בתהליך הזה, הוא היה חף מדרמה ובוודאי אינו טרגדיה. קשה לא לראות בכך מעין צדק היסטורי, בהינתן העובדה שהלאומיות האפריקנרית והאפרטהייד - הפרויקט הלאומי המכוון שהלאומיות האפריקנרית בנתה וכפתה בשיא כוחה והתפתחותה - הפכו למילים נרדפות כמעט. במשך מאה שנים סירבו האפריקנרים בתוקף לוותר על הקריטריון הגזעי ולפתוח את גבולות הלאום לאוכלוסייה הצבעונית, שכאמור, היסטורית אינה אלא אחאיהם בני התערובת הדוברים גם הם אפריקאנס. הדבר היה עשוי לשלש כמעט את מספרם של האפריקנרים ולהבטיח את הישרדותה של הלאומיות האפריקנרית כאחת התרבויות הילידיות העיקריות של דרום אפריקה; אלא שהתברר כי הגזענות האפריקנרית ממאירה. כיום הפרויקט הלאומי המכוון של המדינה הדרום-אפריקאית הוא כמובן השיקום מהאפרטהייד, ולפחות לכאורה - בניינה של אותה אומה דמוקרטית כלל-דרום-אפריקאית שהאפרטהייד נועד למנוע את קיומה. הקינה על הלאומיות האפריקנרית שאבדה היא כעת פרויקט אנטי-הגמוני של ימין לבן שכוחו זניח וממדיו זעירים, כזה שאיננו מקובל בחברה טובה, כמו לאומיות הרפאים של הקונפדרציה בארצות הברית שלאחר מלחמת האזרחים או הלאומיות הפאן-גרמנית לאחר

בחירתו של טאבו מְבֵקִי (Mbeki) לנשיא עם פרישתו של מנדלה ב-1999 התפרשה בהתחלה כהוכחה להצלחתה של הדמוקרטיזציה של דרום אפריקה, בהינתן נטייתם העגומה של מנהיגי תנועות עצמאות לאומית באפריקה לסרב לעזוב מרצונם את השלטון מרגע שתפסו אותו. אלא שעד מהרה התברר אופייה של ממשלת מבקי, שהיה שונה בתכלית מזה של ממשלת מנדלה. חזון אומת הקשת בענן והאל-גזעיות (non-racialism) של ימי מנדלה, שהתבססו לכאורה על מסורת האל-גזעיות ארוכת השנים של ה-ANC, הוחלף במדיניות אגרסיבית של העדפה מתקנת ללא-לבנים ודה-לגיטימציה הולכת וגוברת לחינוך בשפת אפריקאנס, שהוצג כטקטיקה צינית להדרת שחורים ממוסדות חינוך ותרבות. מדיניות הכחשת הקונסנזוס הרפואי הבינלאומי לגבי AIDS/HIV, שמבקי קידם באותו להט אידיאולוגי שבו נאבק באפרטהייד, עלתה בחייהם של מאות אלפי דרום-אפריקאים לכל הפחות - כמעט כולם שחורים - וחשפה את חולשתם של הבלמים ושומרי הסף החוקתיים ואת אדישותה בפועל של המערכת הבינלאומית למצב זכויות האדם בדרום אפריקה שלאחר האפרטהייד.

הדחתו של מבקי ב-2008 והחלפתו בגייקוב זֶוּמָה התפרשה גם היא כעדות לבריאותה ולחוסנה של הדמוקרטיה הדרום-אפריקאית. העובדה שמפלגת ANC הוכיחה שוב ושוב כי היא חזקה מהעומד בראשה, בניגוד למצב ברוב המדינות הפוסט-קולוניאליות, הסתירה את ההגמוניה המוחלטת של ה-ANC בדרום אפריקה, שנותרה כשהייתה בעת שלטון האפרטהייד: מדינת מפלגה, בלא אופוזיציה שבאמת מתחרה על השלטון. התבססותה של ה-ANC כמפלגה השלטת, ברוב עצום וללא אופוזיציה של ממש בקרב האוכלוסיות הלא לבנות, לא נבעה רק מהאידיאולוגיה שלה אלא הייתה גם תולדה ישירה של ההחלטות השגויות של דה קלרק ואנשיו בזמן המשא ומתן. אולי משום שדה קלרק וצוותו צמחו בעצמם בתרבות פוליטית של מדינת מפלגה, הם כשלו כליל בהבנת החשיבות המכרעת - בוודאי מבחינתם, כמיעוט עשיר מוקף רוב עני - שביצירתו ובביסוסו של פלורליזם פוליטי מהותי, ומפיתוחה של מערכת פוליטית שמתקיימת בה תחרות אמיתית ומתמדת על השגתו רוב אלקטורלי.

דה קלרק חתם על חוקה שמבחינתם של האפריקנרים הייתה גרועה הרבה יותר מכפי שאפשרה עמדת הכוח שבה החזיקו באותה עת. אין ספק כי אחת הסיבות לכך הייתה זחיחותם הגזענית, שמנעה מהם להבחין בפער היכולות הניכר בינם ובין צוות המשא ומתן של ה-ANC. ראש צוות המשא ומתן של ה-ANC, למשל, היה סיריל רמפוזה, שמאז 2018 מכהן כנשיא דרום אפריקה. רמפוזה החל את דרכו הפוליטית כראש איגוד הכורים הלאומי ורכש ניסיון עצום ורב הישגים במאבקים נואשים על זכויות עובדים נגד ענקי כרייה בינלאומיים ומשטר האפרטהייד. לעומתו, בראש צוות המשא ומתן מטעם השלטון האפריקנרי, ניצב (עד שנאלץ לפרוש בעקבות מחלה באמצע 1992) חריט פיריון (Viljoen), מעמודי התווך של הלאומיות האפריקנרית, פרופסור ללימודים קלאסיים, סגן הנשיא של אוניברסיטת יוהנסבורג ושר החינוך לשעבר. מחליפו בתפקיד, רולף מאייר, לשעבר שר המשפטים ושר ההגנה, השתייך לשדרה המרכזית של הממסד והוקף מאז ומעולם באנשים שחשבו כמוהו, נראו כמוהו וחיו חיים זהים לשלו. בשביל הגברים האפריקנרים שהחזיקו בכל עמדות הכוח, החיים תחת משטר האפרטהייד התבססו על מערך של יתרונות מבניים מכריעים, שהטמיעו תודעת עליונות מוחלטת על פני שחורים ומעט מאוד הזדמנויות לפגוש שחורים שאינם בעמדות כפיפות ותלות.

סלובו נפטר מסרטן בינואר 1995. בדרכו האחרונה ליוו אותו עשרות אלפים, רובם ככולם שחורים, וכל צמרת ה-ANC, לרבות מנדלה ומבקי, ספדה לו כגיבור לאומי. ואולם זיכרו התפוגג במהירות מפתיעה. אי-הנחת מפועלם של מי שכיום מוקעים כ"מושיעים לבנים", הסלידה מלניניזם אורתודוקסי (סלובו התנגד נחרצות לשמאל החדש ועד 1989 סירב לגנות את הסטאליניזם), טיפוח המיתוס של המאבק נגד האפרטהייד כמאבק בלתי אלים שהעדיף להשכיח את הזרוע החמושה של ה-ANC ופועלה לאורך השנים - כל אלה בוודאי תרמו לאובדן העניין בסלובו. לעומת דמויות גדולות מהחיים כמו מנדלה המלכותי ומבקי האינטלקטואל הנפוליאוני, או פטריארכים אפריקאים מעוררי יראה כמו זומה ורמפוזה, סלובו לא היה דמות מעוררת השראה ולא משך תשומת לב בחזותו ובהופעתו.

יש היבט קומי מסוים בכך שפרצופו המאיים של האויב האכזר מימי משטר האפרטהייד התברר, עם שובו מהגלות אל דרום אפריקה ב-1990, ככזה של יהודי ליטאי מבודח, מסביר פנים, נעים הליכות ושש לעזור - התגלמות נפוצה למדי של אידיאל המענטש היידישיסטי. סלובו לא היה אדם שרדף תהילה או חיפש כבוד. קריאה בכתביו, לרבות האוטוביוגרפיה החלקית שפורסמה אחרי מותו, רומזת על אדם שלא גילה עניין רב בעצמו והקדיש מעט מאוד זמן, אם בכלל, להרהורים על ערכו וחשיבותו בעולם. סלובו עשה מעט מאוד על מנת להנציח את דמותו ואת פועלו, ובמידה רבה זכרו אבד בין הצללים שמטילות האנדרטאות המטפוריות והממשיות שחבריו לצמרת המאבק הקפידו להקים לעצמם.

סלובו חשב על עצמו כעל בעלה של רות פירסט, הבת של יוליוס פירסט, מייסד המפלגה הקומוניסטית הדרום-אפריקאית SACP. פירסט הייתה עיתונאית בולטת שחשפה את פשעי משטר האפרטהייד מיום היווסדו ועד שנאלצה לברוח אל הגלות עם ג'ו ושלוש בנותיהם ב-1963, ובשנות החמישים בדרום אפריקה היא הייתה סמל למאבק על חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת. רות וג'ו חיו חיים יפים במרכז החיים החברתיים של המהפכנים והרדיקלים ביוהנסבורג, עד שמשטר האפרטהייד דחק לגלות או כלא רבים מהם. הוא היה עורך דין שהגן על שחורים בבית המשפט, והיא ערכה עיתון רדיקלי שתפוצתו מרשימה. הוריה קנו להם בית מידות ומכוננית עם גג נפתח, והם נעזרו במשרתות ובאומנות שחורות בגידול בנותיהם. כך שהעשור המאושר בחייהם של ג'ו ורות, כפי ששניהם כתבו, היה ביוהנסבורג כאשר שניהם נלחמו במשטר האפרטהייד מתוך נוחות חייהם כלבנים תחת משטר האפרטהייד. עד שנאלצו לברוח. בלונדון של שנות השישים, בקהילת גולי האפרטהייד, רות פנתה לאקדמיה והייתה מחלוצות המחקר על מדינות אפריקאיות לאחר היציאה לעצמאות. ג'ו גידל את הבנות, עסק מלונדון בענייני המפלגה והמהפכה והתקוטט עם חברות וחברים על נאום חרושצ'וב, המרד ההונגרי, האביב של פראג ורעיונות השמאל החדש.

שנות השפל של המאבק באפרטהייד, מהמאסר של מנדלה ורוב צמרת ה-ANC וה-SACP ב-1963 ועד מהומות סוטו ב-1976, היו קשות לסלובו. באוטוביוגרפיה שהחל לכתוב ב-1982 ולא השלים מעולם הוא כתב על הוודאות שחש, שמעולם לא נטשה אותו, שהמהפכה ממתינה מעבר לפינה. מבחינתו היה מדובר ב"ניצחון האופטימיות של הרצון על הפסימיות של האינטלקט"^[3]. ואכן, באותן 13 שנים השכל הישר וכנות אינטלקטואלית גרידא לא ניבאו טובות למאבק הקומוניסטי באפרטהייד. עד 1969, אנשי ה-ANC הגולים העדיפו להרחיק את עצמם מהמפלגה הקומוניסטית; המאבק בקומוניזם בהקשר של המלחמה

הקרה היה האמתלה האידיאולוגית שבשמה משטר האפרטהייד רדף את ה-ANC (ובאותה העת נדמה שאולי אפילו הכריע אותה). שנותיהם הראשונות בגלות התאפיינו אפוא בריחוק מכוון מהמפלגה הקומוניסטית ובבירור אידיאולוגי ואסטרטגי פנימי בדבר המשך דרכם.

בשנים שחלפו מאז ייסוד משטר האפרטהייד הוא רק זכה לתמיכה הולכת וגדלה מצד הציבור הלבן, שהיה מדושן עונג מהעלייה חסרת התקדים ברמת החיים באותן שנים. לעומת הדה-קולוניזציה של מדינות מרכז, מזרח ומערב אפריקה באותן שנים, אפריקה הדרומית (דרום אפריקה, נמיביה, רודזיה, אנגולה ומוזמביק) נדמתה כמבצר שאנן, איתן ושלו של שלטון לבן. באותה עת, תיאוריות ליברליות שהצביעו על הניגוד בין כלכלת שוק חופשי ובין אפרטהייד ערערו על תקפותו של הניתוח המרקסיסטי של האפרטהייד כ"קולוניאליזם מסוג מיוחד". המתנגדים הליברליים לאפרטהייד ניבאו שההתפתחות והשגשוג הכלכלי בדרום אפריקה יביאו בהכרח לשחיקה של ההפרדה והאפליה הגזעית הרשמית, ולבסוף לסופה, משום שהגבילו את חופש העיסוק והקניין באופן לא בר קיימא מבחינה כלכלית.

גם חלק מחברי ה-SACP הגולים, לרבות רות פירסט, מצאו עצמם חבולים ותוהים אידיאולוגית. האקלים האינטלקטואלי והפוליטי של עולם הגולים הפוליטיים משמאל בלונדון של שנות השישים, ורעיונות השמאל החדש, פיתו רבים לשקול מחדש את חברותם במפלגה ואת נאמנותם לאורתודוקסיה הלניניסטית. סלובו לא היה אחד מהם. בניגוד לרות, שכמו שאר חבריהם היהודים הקומוניסטים נולדה להורים בורגנים ואמידים, סלובו התייתם מאימו כשהיה בן 12. כעבור שנתיים, כשאביו נשא אישה אחרת והקים משפחה חדשה, הוא נותר לבדו, עזב את בית הספר והחל לעבוד למחייתו. זהותו כפועל וכקומוניסט - השייכות למעמד ולמפלגה והזיקה לתודעה ולחזון - היו השורשים היחידים שנמצאו לו בשנות המפתח של התפתחותו, ועל כן היו לו לעוגן. נאמנותו למפלגה ולאידאולוגיה שהכתיבה הייתה כזאת של אדם למשפחתו, בבחינת המובן מאליו שאין מערערים עליו ולא נוטשים בשעת משבר אלא מתאמצים לתקן מבפנים.

בהיותו נער התקשה סלובו להבין את הפועלים היהודים שאיתם גר, שגידפו את בעלי הסדנאות, המפעלים והעסקים והתקוממו על האופן שבו אלה ניצלו אותם, אבל לא חשו שום אמפתיה או שותפות גורל עם הפועלים השחורים שעבדו לצידם או תחתם. אדרבא, בדיוק כמו הפועלים הלבנים הנוצרים, גם הפועלים היהודים תבעו לעצמם זכויות ותנאי עבודה הולמים בשל עורם הלבן, משום שלא יעלה על הדעת שינהגו באנשים לבנים כאילו היו שחורים. הסוציאליזם שלהם היה סוציאליזם ללבנים בלבד, כמו הסוציאליזם ליהודים שפגש כשהתארח באחד מקיבוצי השומר הצעיר בשלהי 1945, כשעשה דרכו חזרה מהמלחמה באירופה לדרום אפריקה. המפגש עם הקיבוץ אכזב את ג'ו מרה. מבחינתו הייתה זו פרורסיה נתעבת של הרעיון הסוציאליסטי, פרי ביאושים שצמח בספך הקולוניאלי.

מבחינתו של סלובו, הבעיה המרכזית מעולם לא הייתה כיצד לגלות את האמת הפוליטית אלא כיצד לשמר, להפיץ ולהטמיע בלבבות את האמת הידועה זה מכבר. נטייתם של בני אדם לתהות על אמונותיהם עם השתנות העיתים והנסיבות, והמאמץ הבלתי פוסק מצד בעלי כוח ואנשי הסדר הקיים למחוק כל זכר של האמת הפוליטית מהעולם, דרשו התגייסות מתמדת ונחישות להיאחז במערך ודאיות, כפי שאדם טובע נאחז בגלגל הצלה - במיוחד בתקופות שבהן הכול נדמה מפוקפק ובלתי משכנע

בעליל. אף על פי שהיה קורא כמעט אובססיבי של מחשבה פוליטית שמאלית בת זמנו, סלובו סלד מהתחכום התיאורטי ומהברק המסמא של האינטלקטואלים הרדיקליים בבריטניה, צרפת וארצות הברית, וחש כי מתוך נוחות חייהם כאנשי אקדמיה, ספרות ואמנות במרכזיו השבעים להתפקע של ההון העולמי הם ערפלו אמיתות פשוטות וערערו ודאיות הכרחיות. פירוקה של הציוויליזציה הקפיטליסטית-גזענית והקמתה של ציוויליזציה סוציאליסטית היו מבחינתו פרויקטים ארוכי טווח שחייבו יציבות רעיונית, תמימות דעים וקביעת מטרות על פני עשורים, למרות חילופי הדורות.

שאננותו של המבצר הלבן באפריקה הדרומית התפוגגה עם התפרקותה הפתאומית של האימפריה הפורטוגזית ותהליכי הדה-קולוניזציה של אנגולה ומוזמביק באמצע שנות השבעים. המלחמה הקרה, שעד אז סערה בדרום מזרח אסיה, הגיעה גם לאפריקה הדרומית. תנועות גרילה, בתמיכה סובייטית ובמעורבות של כוחות קובניים, נאבקו נגד ארגונים שנתמכו ב-CIA ונגד הצבא הדרום-אפריקאי, שהתאמץ להוכיח למערב כי יש לו ערך בבלימת השתלטות קומוניסטית. בה בעת פתח כוח העבודה השחור בדרום אפריקה בסדרת שביתות ואירועי מחאה בתביעה לאפשר לפועלים שחורים להתארגן בארגוני עובדים ולנהל משא ומתן קולקטיבי עם מעסיקיהם. הממשל נאלץ להתפשר, ולראשונה אפשר התארגנות פוליטית לגיטימית ויציגה של שחורים. תלמידי תיכון וסטודנטים שחורים הצטרפו לתנועת Black Consciousness, בהנהגתו הכריזמטית של סטיב ביקו, שעוררה תודעה פוליטית והתנגדות לאפרטהייד בקרב צעירים. תנועה זו נבדלה מה-ANC וה-SACP בהסתייגותה ממעורבות לבנה ובקידום אידיאלים של מאבק ספונטני, פעולה ישירה, יצירתיות והשראה, שאותם העדיפה על פני פרוצדורה והיררכיה מפלגתית ודוקטרינה אידיאולוגית מחייבת.

על רקע מהומות סווטו בשנת 1976 החלו צעירים שחורים לעבור את הגבול לאנגולה ולמוזמביק כדי להתאמן בלוחמת גרילה לקראת כיבוש דרום אפריקה ושחרורה בכוח הזרוע. סלובו ורות חזרו גם הם לאפריקה, היא כמנהלת המחקר במרכז ללימודים אפריקאיים באוניברסיטה בִּמְפוּטוֹ שבמוזמביק והוא כמפקד ה-MK, הזרוע הצבאית של ה-ANC, שהחלה להתאמן ולצבור כוחות בגבולותיה הצפוניים של דרום אפריקה לקראת השלב הבא במאבק החמוש בשלטון האפרטהייד. באותה עת החל המאבק הבינלאומי באפרטהייד לצבור תאוצה. על רקע מהפכת שיח זכויות האדם זכה האפרטהייד בדרום אפריקה לגינויים הולכים ומחריפים באו"ם, וקמפיינים לחרמות ולסנקציות כלכליות נגד המשטר קיבלו תהודה ותמיכה חסרת תקדים.

משטר האפרטהייד כשל לחלוטין בניצול עוצמתו ויתרונותיו המכריעים בין 1963 ל-1976 אף שיכול אז לנסות ולקדם פשרה, למשל חלוקתה של דרום אפריקה לכמה מדינות לאום ובהן מדינת לאום ללבנים וצבעוניים שבה דוברי האפריקאנס יהוו רוב מוחלט. באותו אופן כשל המשטר גם בפענוח מהפכת זכויות האדם והחשיבות ההולכת וגדלה של דימויים במערכת הבינלאומית. כיעורו הבוטה של האפרטהייד, שנבע בעיקר מהיבטיו השוליים והזניחים יחסית - למשל העיסוק האובססיבי בהפרדה גזעית סביב ברזיות, ספסלים, חדרי שירותים או מבני ציבור - הפך את הדמוניזציה של דרום אפריקה לקלה ואפקטיבית. תבוסתו המוסרית של משטר האפרטהייד קדמה ביותר מעשור לתבוסתו בפועל, והייתה אחת מנקודות העיוורון המרכזיות שסלובו היטיב לזהות ולנצל עם המעבר ממאבק חמוש למשא ומתן ב-1990.

ב־17 באוגוסט 1982 רצחה משטרת דרום אפריקה את רות פירסט באמצעות מעטפת נפץ שנשלחה למשרדה באוניברסיטה במוזמביק. בעדותו בפני ועדת האמת ופיוס ב־1995 טען קרייג ויליאמסון, איש שירות הביטחון הדרום־אפריקאי שתכנן את חיסולה של רות והורה עליו, כי אינו זוכר אם מעטפת הנפץ הייתה ממוענת לגיו או לרות, שכן שניהם נתפסו כאיום חמור על ריבונותה ועל ביטחונה של דרום אפריקה. ואולם על פי עדים שראו את המעטפה בטרם התפוצצה, ובהתחשב בעובדה שהמעטפה נשלחה למשרדה של רות באוניברסיטה ולא לכתובת מגוריהם, אפשר לקבוע כי המעטפה אכן הייתה ממוענת לרות. ההחלטה לחסל אותה ולא את ג'ו ממחישה עד כמה כשלו אנשי משטר האפרטהייד בהבנת האופן שבו דברים נראים ומתפרשים. סלובו פיקד על ארגון חמוש, ובוודאי היה טרוריסט במובנו השגור של המונח - אזרחים נהרגו בפעולות שהיה אחראי עליהן; אבל רות פירסט הייתה אינטלטואלית אהודה בחוגי השמאל האקדמי והבוהמה באירופה ובאפריקה, ואייקון מעורר השראה של אקטיביזם מלומד. חיסולה נתפס כפשע ברוטלי של משטר דכאני ואכזר שמפחד מרעיונות וספרים.

סלובו מעולם לא הטיל ספק ברשעותו של משטר האפרטהייד ובעליונותה המוסרית של ההתנגדות לו. ראיית העולם שלו התאפיינה בניגודים מוסריים חדים וברורים והוא לא ביטא אמביוולנטיות או ספקות מורכבים, בוודאי לא ביחס לשאלות גדולות. ב־1990, עם שחרורו של מנדלה, הבין סלובו כי כעת העולם כולו רואה את הדברים כמוהו וכי עליונותה המוסרית־תדמיתית של ה־ANC, שמנדלה הצליח לגלם בכריזמה השמורה למנהיגים בשיעור קומה היסטורי, היא אחד ממשאביה העיקריים של המפלגה. דה קלרק ותומכי משטר האפרטהייד לשעבר ראו עצמם כשותפים שווים לנס הפיוס ולנכונות לסלוח ולתת אמון באויב האתמול. סלובו, לעומת זאת, הבין שהעולם יראה ויפרש באופנים שונים לגמרי את נכונותו של הקורבן לסלוח ולהתפייס ואת נכונותו של התליין להסכים לכך. עם זאת, האפריקנרים עדיין אחזו בכל עמדות הכוח ואיישו את האדמיניסטרציה שניהלה את המדינה. ככלל, הלבנים היו בעלי המקצועות החופשיים, כוחות המשטרה והצבא וכמובן בעלי ההון במדינה. על כן, מבחינתו של סלובו הסכנה העיקרית הייתה מהפכת נגד של גורמי ימין לבן כל עוד הם אווזים בעמדות כוח, וקריסה של המדינה במקרה של הגירה המונית של הלבנים עם שינוי המשטר. הזמן ואהדתו המוחלטת של העולם עמדו אפוא לצידה של ה־ANC, ואלה היו המשאבים שבאמצעותם הכריע סלובו את המשא ומתן.

תוכניתו של סלובו למשא ומתן התבססה על שלבים, שבכל אחד מהם ישתנו יחסי הכוחות לטובתה של ה־ANC ויאפשרו שינוי הולך ומעמיק של הסדר הקיים. כדי לוודא שאף אחת מהפשרות שיידרשו בשלבים קודמים לא תמנע בבוא העת את השגתן של המטרות ארוכות הטווח, היו כמה נקודות שעליהן ה־ANC לא הסכימה להתפשר - למשל על עניין חלוקת הארץ, אם למדינות נפרדות, אם לקנטונים ואם לכל הסדר שבו הכוח יבוזר בדרך כזו או אחרת. נקודה חשובה נוספת שהמפלגה דחתה בתוקף הייתה זכות וטו למיעוטים, זכויות קולקטיביות למיעוטים, או כל עיקרון חוקתי שיצמצם או ימנע בבוא העת תיקון מלא של אי־השוויון הגזעי שהצטבר בכל תחומי החיים. לעומת זאת, ה־ANC הסכימה לוותר (אך לא לעגן את הווייתור בהתחייבות חוקתית שאינה ניתנת לשינוי באמצעות הרוב הפרלמנטרי שציפתה להחזיק בו) על הלאמה של תעשיות, על חלוקה מחדש של האדמות ועל תביעת תשלום פיצויים לכלל האוכלוסיות שדוכאו בזמן האפרטהייד. הוסכם כי תהליכי צדק מאחה וועדות אמת ופיוס יחליפו את

מיצוי הדין עם האחראים על הפרות זכויות אדם מטעם המשטר הקודם. עוד הוסכם כי האדמיניסטרציה הקיימת תישאר בתפקידה ולא תוחלף בתחילה, ותחת זאת יתאפשר לאנשיה לפרוש לגמלאות בהדרגה ובתנאים נדיבים, כך שה-ANC תשתלט על מנגנון המדינה הקודם. סיכום שכזה מחד גיסא ישמור על יציבות ותפקוד של המדינה ויצמצם את אובדן הידע הארגוני והמנהלתי, ומאידך גיסא יעניק ל-ANC את השווה הנדרשת להכשיר דור חדש של עובדי מדינה.

כלומר, במקום להתעקש על העברה מלאה ומיידידת של הריבונות והשליטה במדינה לידי ה-ANC, הציע סלובו להקדיש את שלושת העשורים הראשונים להשלטתה ההדרגתית של המפלגה על החברה והמדינה הדרום-אפריקאית ולטשטוש הגבולות בין המדינה למפלגה. ההעברה ההדרגתית של הכוח מידי הלבנים לידי האוכלוסיות המדוכאות לשעבר הייתה עתידה להתבצע באמצעות מגוון רחב של מנגנונים. פירוק הבנטוסטנים ואינספור הכפילויות במערכות הציבוריות שנועדו לקבוצות גזע שונות, מבנה שאפיין את בירוקרטיית האפרטהייד, יאפשר לבנות מחדש את השירות הציבורי לצורכי ה-ANC עם אנשיה שלה; מיסוי הולך וכבד של האוכלוסיות הלבנות במגזר הפרטי יממן לאורך זמן את בנייתו של מעמד בינוני שחור של עובדי מדינה; וחששותיהם של בעלי ההון מעמדותיהן של ה-ANC ותאומתה ה-SACP יפתרו באמצעות יצירתו של מעמד בעלי הון שחור, שיבואו מצמרת ה-ANC (לדוגמה רמפוזא או אחיו של מבקי, שהפכו עד מהרה לבעלי הון) ויפתחו בעצמם, לכאורה לפחות, אינטרס חומרי אישי בסדר הקיים. לצד אלה הדגיש סלובו את חשיבותן של מחוות זמניות (כלומר כאלה שניתנות לשינוי) וזולות יחסית שירגיעו את הלבנים וימנעו מהפכת נגד או התעקשות על הגנות חוקתיות בלתי הפיכות. לכן כיבדה ה-ANC את חובות הפנסיה התקציבית של משטר האפרטהייד ואף הציעה חבילות פרישה נדיבות לדור שלם של לבנים, רובם אפריקנרים. סיום משטר האפרטהייד נעשה בדרכי שלום במובן שהמשטר הקודם יצא בהדרגה לגמלאות, ונוחותו וביטחונו הכלכלי בשנות הפנסיה הובטחו מתקציבו השוטף של המשטר החדש. ארבע השנים הראשונות הוקדשו לפיוס ולשגשוג כלכלי, שסיום הסנקציות ומבול ההשקעות שהציף את דרום אפריקה הביאו בעיקר לכיסיהם של הלבנים.

המשא ומתן הוביל לתוצאה שהיטיבה מאוד עם דור הלבנים שניהל את המשא ומתן. הם למעשה קיבלו את הזכות להוציא את ימיהם ברווחה חומרית ניכרת ותוך התאקלמות איטית ונינוחה בסדר החדש. ה-ANC הציעה עסקה שענתה על דאגות הדור שהיה בשיא כוחו והשפעתו בשנות השמונים. היא אפשרה להם לא לתת את הדין על מעשיהם, לשמור על נכסיהם ועל רמת החיים הגבוהה שלהם ולהמשיך לקיים את חייהם כרגיל, פחות או יותר. לדורות הלבנים הצעירים נאמר כי מדינת הלאום, ולאומיות בכלל, חלף זמנן בעידן הגלובליזציה הניאו-ליברלית, וכי כוחות השוק הגלובלי ומוסדות וחוק בינלאומיים יצמצמו מהותית את יכולתן של מדינות לעשות כרצונן. הדה-פוליטיזציה של הלבנים - כלומר נסיגת המוחלטת מהזירה הציבורית אל השוק הפרטי - הובנה והוצדקה אפוא כחלק מהמגמה הגלובלית הכוללת של אותן שנים: תהליכי הפרטה, דה-רגולציה ותנועה חופשית של הון וסחורות, צמיחתו של מעמד גלובלי נייד של "עובדים עתירי ידע" שלכאורה אינם תלויים במנגנוני מדינה, ומעבר מתרבות לאומית מבוססת תמיכה והגנה מדינתית לתרבות גלובלית מבוססת יוזמה פרטית וחופשית.

אם כן, סלובו לא ראה בניאר-ליברליזם איום אידיאולוגי מסוכן אלא דווקא כסות אידיאולוגית שהלבנים, למרבה המזל, אימצו בהתלהבות (שבוודאי רמזה משהו על מהותה של אותה אידיאולוגיה). הוא הבין כי תחת חסותה תוכל ה-ANC להשתלט על מוקדי כוח שלכאורה איבדו מערכם ומחשיבותם בעידן החדש והגלובלי, ובלבד שתקפיד לוודא כי היא משמרת את נכסיה המהותיים: הגמוניה מבוצרת בקרב הבוחרים הלא לבנים, מונופול על העבודה המאורגנת, היותה של דרום אפריקה מדינה בעלת שלטון מרכזי יחיד שבלמיו והגבלותיו נתונים בחשבון אחרון לשליטת המפלגה, יציבות ארגונית ועליונות של מנגנוני המפלגה על אישיות ספציפיות, יציבות אידיאולוגית, ושמירה על המטרות ארוכות הטווח ועל האסטרטגיה מפני רוויזיה.

בימינו, כל זה נדמה זר ומוזר כאסטרטגיה של שמאל רדיקלי. כיום נראה כי זהו דווקא סוג מסוים של ימין שמתאפיין בקביעות אובייקט אידיאולוגית, כלומר ביציבות ובאחידות של החזון והמטרה המאפשרים תכנון ארוך טווח ובהשקעה ביוזמות שישאו פרי רק בדורות הבאים. השמאל הרדיקלי בעשורים האחרונים ממוקד ברובו ב"כוחו של העכשיו", בממשי והמייד של החוויה והתחושה, בטרנספורמציה חווייתית ספונטנית במהלך הפגנה המונית. העליונות המוסרית, שסלובו ראה כוודאות פשוטה וכנכס אסטרטגי שיש לעבוד איתו, הפכה בחוגי שמאל רדיקלי בני זמננו למושא תשוקה שלעד מסתחררים סביבו - עניין להתענגות נרקסיסטית או למלודרמטיות היסטריאטית. ייתכן שהעול הכבד מנשוא של כישלונות העבר גורם כעת לחרדה משתקת מפני האכזבה המגולמת בהכרח בכל הגשמה במציאות, ואולי יש לכך סיבות אחרות. כך או אחרת, האופטימיות של ג'ו סלובו והאורתודוקסיה השמאלית שבבסיסה נעלמו עם העולם וההקשר שבתוכם חי ופעל. אבל סופן שישובו, או לפחות כך האמין ג'ו בכל ליבו ומאודו כשנפח את נשמתו והסתלק למקום שאליו שמסתלקים מהפכנים אתאיסטים אחרי מותם.

הערות שוליים

[1][†] האוכלוסייה בדרום אפריקה מתחלקת לארבע קבוצות: הלבנים (הנחלקים לדוברי אפריקאנס, שהם הקבוצה הגדולה יותר, ודוברי אנגלית), המהווים כיום כ-7.5 אחוזים מהאוכלוסייה; הצבעוניים (דוברי אפריקאנס וצאצאי ערוב בין לבנים וקוויסאן, אוכלוסייה ילידית), שכיום הם כ-10 אחוזים מהאוכלוסייה; ההודים (צאצאי עובדי כפייה שהבריטים הביאו מהודו, פקיסטן ומלזיה במאה התשע-עשרה), שכיום הם כ-2.5 אחוזים מהאוכלוסייה; והשחורים (הנחלקים לעשר אומות - הגדולה בהן היא הזולו, ואחריה הקוסא), המהווים כיום כ-80 אחוזים מהאוכלוסייה.

[2][†] יהונתן אלשך, "האסון מנקודת מבטם": הימין הלבן החדש בדרום אפריקה", **תיאוריה וביקורת** 52,

2020, עמ' 113-138.

[3][†] Joe Slovo, *The Unfinished Autobiography of ANC Leader Joe Slovo*, Melbourne: Ocean Press, 1997,

ד"ר יהונתן אלשך מלמד בבית הספר לעבודה סוציאלית בסמית קולג' שבמסצ'וסטס ומנהל את מאגר
הנתונים על חסרי הבית בקנדה. בשנים 2011–2013 היה עמית פוסט־דוקטורט במחלקה להיסטוריה
ב־University of the Free State בבלומפונטיין, דרום אפריקה.
